

Ольга Коваль
(Мінськ)

ВПЛИВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКИХ І БІЛОРУСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ НА РОЗВИТОК ДІАСПОР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито історію формування міжвоєнної хвилі білоруської та української еміграції, виокремлено загальні причини масового виїзду емігрантів з Західної Білорусі та Західної України. В матеріалі проаналізовані політичні, культурні та освітні білорусько-українські проекти, проведена оцінка впливу української еміграції на білорусів зарубіжжя.

Ключові слова: політична еміграція, економічна еміграція, білоруська діаспора, українська діаспора, історія еміграції.

Ольга Коваль. Влияние взаимосвязей украинских и белорусских эмигрантов на развитие диаспор в межвоенный период.

В статье раскрыто историю формирования межвоенной волны белорусской и украинской эмиграции, выделены общие причины массового выезда эмигрантов из Западной Белоруссии и Западной Украины. В материале проанализированы политические, культурные и образовательные белорусско-украинские проекты, проведена оценка влияния украинской эмиграции на белорусов зарубежья.

Ключевые слова: политическая эмиграция, экономическая эмиграция, белорусская диаспора, украинская диаспора, история эмиграции.

Olha Koval. Impact exerted by interconnection between Ukrainian and Byelorussian emigrants on the development of diasporas in the interwar period.

In the article the history of formation of the inter-war wave of Belarusian and Ukrainian emigration, the general reasons for the mass exodus of immigrants from Western Belarus and Western Ukraine. In the material analyzed political, cultural and educational Belarusian-Ukrainian projects, evaluated the impact of the Ukrainian emigration to Belarusians abroad.

Key words: political emigration, economical emigration, Belarusian diaspora, Ukrainian diaspora, history of emigration.

Історія білоруської діаспори набуває нової актуальності в сучасній політичній ситуації, в Республіці Білорусь останнім часом виходять друком нові монографії і колективні дослідження, проводяться наукові конференції та круглі столи з даної тематики. Серед найбільш дискусійних і перспективних питань сучасне білоруське історичне середовище починає розпрацьовувати аспекти міжкультурних взаємозв'язків і особливості міжетнічних відносин білоруських емігрантів.

Особливий інтерес для вивчення закономірностей життя білоруського зарубіжжя представляють взаємовідносини з українською діаспорою, спільні проекти та центри, які почали формуватися у міжвоєнний період. Вивчення білорусько-українських контактів зарубіжжя базується на схожих політичних поглядах і економічних проблемах націй, подібному правовому статусі білоруських та українських емігрантів, однакових для представників обох націй формах поведінки в середовищі соціальної дискримінації.

Окремі аспекти білорусько-українських взаємовідносин досліджувалися в наукових публікаціях сучасних білоруських істориків. Ґрунтовна розвідка соціальної адаптації післявоєнної еміграційної хвилі білорусів та українців в Аргентині проводилася у дисертаційній роботі С.В. Шабельцева [10]. Наукові, особистісні та культурні контакти білоруських та українських емігрантів у Чехословаччині описували в своїх працях М. Трус [8] і М. Чмарова [9]. Згадані історики відзначали причини контактів діаспор, вивчали їх спільні проекти та заходи. Особливості політичних взаємовідносин міжвоєнної білоруської та української еміграції на прикладі діяльності діаспор в Німеччині висвітлив Д. Мигун [7]. Фрагментарні дослідження білорусько-українських взаємовідносин згаданих сучасних авторів не розкривають достатньою мірою тему взаємовп-

ливів діаспор й потребують нових наукових розвідок. Для детального розгляду проблеми взаємовпливів необхідно більш активно вводити в науковий обіг документи зарубіжних архівів міжвоєнного періоду, залучати напрацювання іноземних центрів вивчення діаспор та провідних дослідницьких інститутів.

Метою статті є аналіз основних напрямків діяльності об'єднань білоруських та українських емігрантів, виокремлення їх спільних економічних та політичних інтересів в країнах Європи, Південної та Північної Америки, визначення ступеню впливу української діаспори на білоруську еміграцію.

Історія білоруської та української міжвоєнної еміграції має як спільні риси, так і відмінності. У міжвоєнний період відбувався процес формування масової політичної і економічної еміграційної хвилі, коли велику частку емігрантів склали білоруси та українці, що виїхали із східних воєводств Другої Речі Посполитої. Польська влада стимулювала переселення непольського населення у країни Європи, Північної та Південної Америки, так як надіялася у такий спосіб зняти проблему перенаселення своїх територій і гостре національне питання у державі.

Разом з цим кількісний та соціальний склад української та білоруської діаспор у різних країнах світу відрізнявся між собою. Українська община здебільшого була значно численнішою та консолідованою на відміну від білоруської. Представників інтелігенції в середовищі української діаспори було набагато більше, аніж в білоруській еміграції. Географія розселення українців сформувалася значно ширшою, аніж білорусів. Для прикладу, нема свідчень про формування дієвих міжвоєнних білоруських еміграційних центрів у Туреччині, Китаї, Болгарії, Румунії, Югославії, тоді як українці зарубіжжя проявили у цих країнах свою політичну та громадянську активність.

Основні відмінності найчіткіше проглядаються при ґрунтовному дослідженні еміграційних хвилі білорусів та українців. При аналізі інституціональних форм діаспор необхідно відзначити створення білорусько-українських організацій та успішне впровадження спільних проектів у різних політичних середовищах. У міжвоєнний період взаємозв'язки білоруських та українських емігрантів розвивалися як у середовищі лівих партій та рухів, у колі представників центристських політичних сил, так і серед організацій правого скерування.

Вплив найактивнішої української еміграції на білорусів зарубіжжя має принципове значення для формування білоруської діаспори, що відбувалося у міжвоєнний час. Саме у цей період триває процес оформлення білоруських політичних партій та громадських об'єднань зарубіжжя, створюються періодичні видання та культурні осередки. Однак попри успішну реалізацію проектів представників політичної білоруської еміграції, активність економічних емігрантів була низькою. Саме українці зарубіжжя нерідко стимулювали активність білоруської громади, політизували її, ініціювали громадські почини та політичні акції.

Українські емігранти нерідко впливали на формування національної самосвідомості білоруської діаспори, при цьому старалися виступати з білорусами єдиним фронтом на міжнародному рівні, відстоюючи права непольського населення у Другій Речі Посполитій. Об'єднані емігранти вели боротьбу з національною дискримінацією білорусів та українців у Польщі, виступаючи проти економічних обмежень, освітніх та культурних утисків співвітчизників на батьківщині.

Підтвердженням цьому є численні білорусько-українські політичні заходи, які систематично проводилися у Чехословаччині, Франції, Німеччині, США, Канаді, Аргентині і т.д. У міжвоєнний період білоруси нерідко запрошували українських політичних діячів для виступу на офіційних зустрічах, мітингах та з'їздах, про що активно сповіщала білоруська емігрантська преса. Наприклад, з білоруських емігрантських періодичних видань відомо, що українські емігранти видні політичні діячі О. Назарук та С. Гриневецький підтримували тісні контакти з білоруськими націоналістами Я. Воронкой та А. Черепуком. Про виступ О. Назарука перед білорусами в США у 1924 р. білоруська емігрантська газета "Змаганьне" написала: "Українські делегат адзначыў супольнасьць інтарэсаў беларусаў і ўкраінцаў ў цяперашняй сучаснасьці, якімі абодва народы павінны йсьці у барацьбе за лепшую будучыню" [12, с. 4]. Необхідно відзначити, що практика запрошувати українських політичних діячів, співаків, вчених була досить поширеною та успішною.

Саме у міжвоєнний час створюються перші білорусько-українські організації. Наприклад, у 1923 р. почалася робота по створенню Білорусько-українського союзу в США [1, с. 4]; у 1927 р. українцями, росіянами та білорусами в Монтевідео був створений культурний центр імені Т. Шевченка (з 1944 р. – імені М. Горького), який тісно співпрацював з радянським посольством в Уругваї [5, с. 131]; у 1932 р. – Союз українсько-білоруських робітничих організацій в Арген-

тині, який нараховував 52 відділення [5, с. 163] і т.д. Нерідко діяльності білорусько-українських організацій перешкоджала політична пасивність білорусів зарубіжжя, як це було відзначено емігрантами у Сполучених Штатах при створенні Білорусько-українського союзу.

Окремим аспектом активних взаємовідносин діаспор являються проекти студентських організацій, навчання білорусів в українських загальноосвітніх закладах зарубіжжя, їх участь у молодіжному русі української діаспори. Білоруси у країнах, які їх приймали, нерідко здобували освіту в українських навчальних закладах, так як білоруських університетів та інститутів у міжвоєнний період за кордоном не було.

На основі багатьох архівних документів, спогадів емігрантів, матеріалів періодики можна говорити про отримання вищої освіти білорусами в українських інститутах та університетах Чехословаччини: в Українському вільному університеті, Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, Українській господарській академії, Українському техніко-господарському інституті. Білоруські діти також навчалися у Державній українській гімназії. Українські емігранти позитивно відносилися до вступу білоруської молоді до їхніх національних закладів, приймали юнаків та дівчат у гуртки, допомагали морально та матеріально.

Для розвитку міжкультурних взаємовідносин діаспор у міжвоєнний період важливу роль відіграв Чесько-український комітет допомоги українським і білоруським студентам у Празі, який активно діяв упродовж 1921–1929 рр. Більшість студентів, котрим допомагав комітет, навчалося на різних факультетах Карлового університету у Празі, однак були стипендіати також з інших навчальних закладів Чехословаччини. Кількість білорусів у комітеті значно поступалася кількості українців, що пояснювалося реальним співвідношенням білоруських та українських студентів, яким надавалася допомога. Більшість стипендій отримували українські студенти.

У Статуті комітету було визначено точний склад організації. Кожного року комітет затверджувався наступним складом: “8 чеських професорів і студентів, 4 професора українського університету, 4 представники українського студентства, 8 представників Українського Громадського Комітету, 2 представники білорусів (1 від білоруської громади, 1 від білоруського студентства)” [11, арк. 15]. Таким чином, комітет складався з раціонально створеної делегації, куди входили українські, чеські і білоруські викладачі та студенти. Окрім того, була створена система відкритого контролю студентами справедливості в питанні присудження стипендії та допомоги.

Важливим напрямком роботи комітету стала матеріальна підтримка. Організація реалізовувала допомогу талановитим студентам грошима (місячна студентська допомога складала 500 крон), а також одягом, ліками, підручниками [6, с. 73]. Крім того, Чесько-український комітет утримував їдальню в Празі, де стипендіатам можна було недорого поїсти, організував бібліотеку, утримував інтернати. За умови виключно позитивних оцінок студент міг отримати від комітету кошти, достатні для проживання у Празі.

У міжвоєнній Чехословаччині також успішно працювали українські середні освітні заклади. Прикладом є державна українська гімназія в Юзефові, випускники якої зазвичай прагнули поступити в університети Чехословаччини. Попри те, що більшість учнів складали українські діти, там також здобували освіту й білоруські підлітки, до яких вчителі ставилися з розумінням. Викладачі гімназії спеціально організували білоруські вечори і разом з учнями святкували ювілейні дати білоруської історії. Таке патріотичне виховання білоруської молоді сприяло її політизації.

Наприклад, учні та вчителі гімназії широко відзначили проголошення незалежності Білоруської Народної Республіки в 1923 р., а педагогічна рада гімназії прийняла рішення на честь вказаної події оголосити в навчальному закладі вихідний день [4, с. 4]. Міжвоєнна віленська преса про білорусько-український захід в Юзефові писала наступне: “Ад сьвята засталася сьветлае ўражаньне ў ва ўсіх на ім прысутных. Яшчэ раз выказаліся шчырыя адносінны з боку братоў нашых украінцаў і іх спачуваньне нам беларусам у барацьбе за незалежнасьць” [4, с. 4]. Позитивний настрій учасникам вечору забезпечили українські співаки, які виконували білоруські пісні, на святі виступали білоруські та українські політичні діячі, там звучали вірші М. Богдановича, Я. Коласа, Я. Купали. Незважаючи на незначний відсоток білорусів з числа гімназистів, досвідчені педагоги на прикладі згаданого заходу прагнули виховати позитивне ставлення українців зарубіжжя до білоруського народу, до його культури та історії.

Активними білорусько-українськими контактами вирізнялися культурні проекти у міжвоєнний час. Зазвичай, нездатність новоприбулих емігрантів спілкуватися мовою домінуючого етносу сприяла розвитку культурного життя емігрантів. Основою творчості української діаспори

являлася національна самосвідомість, а білоруські емігранти переважно переймали український організаційний досвід, зверталися до українців за підтримкою та допомогою.

Білоруська діаспора організовуючи музичну програму чи концерт нерідко запрошувала українські творчі колективи, про що свідчить багата переписка, яка зберігається у Білоруському державному архіві-музеї літератури та мистецтва. Для прикладу, серед документів молодіжної організації "Беларускі Сокал" є офіційний лист до Українського академічного хору: "Прэзыдыум здружэння "Беларускі сакол" у Празе, гэтым мае гонар прасіць Українскі Акадэмічны Хор дапамагчы у выкананні сьпеваў пры аснове ўгодкаў залажэння Беларускага Сакола 16.03.1924 г. Маюць быць прэпьяны песьні: Беларускі Нацыянальны Гімн "Не пагаснуць Зоркі у Небе", Сакольская песьня "Мы выйдзем Шчыльнымі Радамі" і "Чэшскі Нацыянальны Гімн" [3, арк. 61]. З офіційного запиту стає зрозумілим, що українські співаки добре знали білоруські пісні, часто їх виконували на політичних заходах, мітингах та зустрічах. Високий професійний рівень українських виконавців та музичних колективів дозволяв їм відмінно співати білоруські пісні, тим більше, що слова й мотиви були їм близькими та зрозумілими.

Українська діаспора у міжвоєнний період сформувала цілу школу професійних співаків з кола емігрантів. Функціонування музичного відділення в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі дозволяло формувати із випускників повноцінні творчі колективи, хори, капели, оркестри. Білоруську еміграцію представляли лише окремі виконавці, спроби створити свій хор у Празі виявилися безуспішними. При організації концертів, спектаклів та імпрез білоруська еміграція змушена була звертатися по допомогу до українців зарубіжжя.

Про ситуацію у Празі з організацією музичних заходів білоруські емігранти у 1934 р. (створюючи концертну програму пам'яті відомих чеських композиторів) писали наступне: "На жаль, беларускага хору ў Празе няма, дык тамтэйшыя беларусы зварачаюцца да грамадзянства нашага ў Заходняй Беларусі, Латвіі і Літве з заклікам прыслаць туды ў вялікай лічбе сваіх сьпявакоў. Калі ж зрабіць гэтага ня ўдасца (пэўне-ж: на гэта патрэбны вялікія грошы, а ў нас народ пухне ад голаду!), дык беларускія песьні згаджаецца пяць украінскі хор!" [2, с. 5]. Роздуми самих емігрантів мають раціональну основу, оскільки у білорусів зарубіжжя часто не вистачало коштів для організації виступів професійних колективів, запрошених з батьківщини.

Основою для розвитку культурних контактів зарубіжжя стали активні особисті зв'язки між білорусами та українцями, їх дружні міжособистісні відносини. Білоруські та українські емігранти непогано розуміли ментальність один одного, разом проходили складний процес соціальної адаптації у країнах-реципієнтах. Білорусів та українців за кордоном об'єднували танці, співоча традиція, народна культура, тому активні творчі взаємозв'язки простежувалися не лише у середовищі політичної еміграції, а також серед представників економічної еміграційної хвилі.

У новому суспільстві, що здебільшого ставало для емігрантів середовищем соціальної дискримінації, білоруські та українські емігранти часто створювали спільні сім'ї. Зазвичай така родина пізніше ставала транслятором української національної традиції за кордоном, що пояснюється домінуючою культурною активністю українського співтовариства. Водночас, сімейна обрядова традиція сприяла збереженню пам'яті про батьківщину у наступних поколіннях, не допускала повної асиміляції емігрантів, а відповідно, зникнення діаспор. Розвиток народного мистецтва, співочих колективів, політичних об'єднань, освітніх центрів та періодичних видань емігрантів створював захисний механізм, який не лише сприяв психологічній адаптації білоруської та української діаспор, але й допомагав їм ідентифікувати себе в оточуючому соціумі.

Отже, політична, організаційна, економічна, освітня та культурна підтримка українців зарубіжжя безпосередньо вплинула на розвиток білоруської діаспори. Об'єднуючим фактором для діаспор стала культурна та історична близькість народів, подібність ментальних характеристик націй, спільні фольклорні традиції. Взаємозв'язки білорусів та українців зарубіжжя простежуються як серед представників політичної еміграційної хвилі, так само і серед економічних емігрантів, чому сприяла близькість мов, яка стирала комунікаційні проблеми.

Досвід білорусько-українських проектів та заходів був використаний наступною післявоєнною хвилею, представники котрої не менш активно реалізовували спільні проекти та заходи. Напрацьовані зв'язки значно розширилися у другій половині ХХ століття при реалізації різних проектів у виданні білорусько-української періодики, створенні спільних політичних партій, організації наукових об'єднань та освітніх програм.

Джера та літэратура:

1. Без подпісу. Аб'яднаньне беларусаў і ўкраінцаў / Без подпісу // Наш сыяг. – Вільня, 1923. – № 5. – С. 4.
2. Без подпісу. “Іскры Скарыны” // Родны край. – Вільня, 1934. – № 3. – С. 5.
3. Білоруський державний архів-музей літэратуры та мистецтва (БДАМЛМ), ф. 3, воп. 1, спр. 176.
4. К-ц. Пісьмо з Чэхіі / К-ц // Новае жыцьцё. – Вільня, 1923. – № 7. – С. 4.
5. Мосейкина М.Н. “Рассеяны, но не расторгнуты”: русская эмиграция в странах Латинской Америки в 1920–1960 гг. / М.Н. Мосейкина. – М.: РУДН, 2011. – 388 с.
6. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага: Музей визвольної боротьби України, 1942. – 372 с.
7. Мигун Д.А. Деятельность Чрезвычайной миссии БНР в Берлине / Д.А. Мигун // Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянне і ўзаемаўплывы: матэрыялы III Міжнар. навуц. канф., Гомель, 30 вер. – 1 кастр. 2010 г. – Гомель: УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2010. – С. 153–158.
8. Трус М. Даўні сябра беларускага народа. Невядомыя лісты ўкраінскага гісторыка Дзмітра Дарашэнкі / М. Трус // Роднае слова. – 2009. – № 5. – С. 10–14.
9. Чмаравя М. Шляхі ўзаемнага пазнання: беларуская літэратура ў Чэхаславакіі (1920–1945) / М. Чмаравя. – Магілёў: МДУ імя А.А. Куляшова, 2004. – 136 с.
10. Шабельцев С.В. Украинцы и белорусы в Аргентине: общественно-политическая деятельность и связи с родиной (1945–1991 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / С.В. Шабельцев. – Минск, 2005. – 116 с.
11. Цэнтральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3920, воп. 1, спр. 1.
12. Я. Ч. Вялікі беларускі вечар у Чыкага / Я. Ч. // Змаганьне. – Вільня, 1924. – № 4. – С. 4.